

آثار حقوقی انتقال الکترونیک وجوه در ارتباط با مؤسسات مالی

علی محمد دهقان^۱ / محمد هادی یار احمدی^۲

* نوع مقاله: ترویجی / تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۱۶ / تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۴

چکیده

در جهان امروز، تجارت الکترونیک، حجم قابل توجهی از مبادلات تجاری را به خود اختصاص داده است و انتقال الکترونیکی وجوه نقش کلیدی در اجرای آن دارد. صرف نظر از ویژگی های معاملاتی تراکنش الکترونیکی وجوه، به عنوان یک شیوه پرداخت که آثار مستقیمی بر روی سیاست و نظام پولی کشورها دارد، این نوع تراکنش حقوق مصرف کننده را نیز تحت شعاع قرار می دهد. بنابراین این مقاله با هدف بررسی آثار حقوقی انتقال الکترونیک وجوه در ارتباط با مؤسسات مالی و با روش توصیفی تحلیلی انجام گرفت. بررسی های به عمل آمده نشان داد که، در حقوق ایران، قانون جامعی برای تبیین قواعد حقوقی حاکم بر تراکنش ها به تصویب نرسیده است و تنها مقررات مصوب در خصوص این موضوع، دستورالعمل هایی است که توسط بانک مرکزی تصویب شده است که مهم ترین آنها دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجوه مصوب ۱۳۸۵ و مقررات ناظر بر ارائه دهندگان خدمات پرداخت مصوب ۱۳۹۰ است. ماده ۴ قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲، بانک ها را مکلف به باز پرداخت اصل سپرده های مشتریان کرده است پس بانک نمی تواند با استناد به عمل رخنه گر، از خود رفع مسئولیت کند. در خصوص سایر خسارات وارده به مشتریان نیز طبق بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، صرف استناد خسارت به عملیات بانکی، موجب مسئولیت بانک است.

واژگان کلیدی: مؤسسات مالی، بانک، انتقال وجوه الکترونیک، مسئولیت.

^۱ کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یزد. (نویسنده مسئول)
dehghan37037@gmail.com

^۲ دانشجوی دکتری تخصصی علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان.
salehi.hb@gmail.com

مقدمه

استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در زمینه های مختلف اقتصادی و بازرگانی تأثیرات بزرگی در این پدیده را بیشتر از گذشته نمایان می کند. از مزایای اقتصادی فناوری اطلاعات و ارتباطات در زمینه اقتصاد و بازرگانی می توان به مواردی همچون صرفه جویی در هزینه های مبادلاتی، افزایش بهره وری بنگاه و صنعت، تغییر فرآیند های مدیریت و تولید بنگاه های اقتصادی اشاره نمود. یکی از مصادیق توسعه فناوری اطلاعات در ساز و کار اقتصادی، انتقال الکترونیک وجوه می باشد، که در این تحقیق به آثار حقوقی آن پرداخته شده است. امروزه انتقال اعتبار به ویژه انتقال الکترونیکی اعتبار از رایج ترین ابزارهای پرداخت در سطح ملی و بین المللی محسوب می شود. به همین دلیل سازمان های بین المللی مختلفی برای نظام مند کردن این نقل و انتقالات به فعالیت و پژوهش در این زمینه اشتغال دارند که مهم ترین ما حاصل این اقدامات، تدوین قانون نمونه در خصوص انتقال های بین المللی اعتبار بوده است. اگر چه ایران قانون نمونه اخیر را به طور رسمی و در قالب قانون مصوب ۱۹۹۲ مجلس نپذیرفته است ولی این قانون در تنظیم دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجوه از سوی اداره نظام های پرداخت بانک مرکزی مورد توجه قرار گرفته است.

تراکنش الکترونیکی وجوه به معنی انتقال وجهی است که دست کم یک مرحله از عملیات آن به صورت الکترونیکی انجام شود. در این نوع تراکنش ها، اگر چه مشتری، انجام تراکنش را مستقیماً از بانک انتقال دهنده درخواست میکند اما اشخاص و عوامل متعددی از جمله سامانه های بانکی، بانک واسط، متصدی خدمات مخابراتی و اینترنتی و حتی فعل خود مشتری در وقوع تراکنش نقش دارند؛ و در صورت انجام تراکنش نادرست، این ابهام مطرح می شود که مسئولیت بانک انتقال دهنده در قبال مشتری چیست و مبتنی بر چه مبنایی است؛ (عبداللهی، ۱۳۹۶) و آثار حقوقی انتقال الکترونیک وجوه در ارتباط با مؤسسات مالی چیست و چگونه است؟

۱- پول الکترونیک

در ادبیات بانکی، پول الکترونیکی در دو معنای عام و خاص به کار می رود. در مفهوم عام، پول الکترونیکی تمامی شیوه های پرداخت الکترونیکی را در بر می گیرد. در مفهوم خاص، پول الکترونیکی ارزش پولی ذخیره شده در یک ابزار الکترونیکی است که در مقابل دریافت وجوه صادر و به عنوان وسیله پرداخت توسط اشخاص حقیقی یا حقوقی غیر از ناشر، پذیرفته می شود. عناصر مؤلفه این تعریف چهار چیز است:

عنصر اول، ارزش پولی ذخیره شده در یک ابزار الکترونیکی است. پول الکترونیکی باید متضمن ارزش پولی بیان شده بر حسب ادعای صادر کننده و ناشر آن باشد، ارزشی که به صورت بیت های الکترونیکی در یک ابزار الکترونیکی ذخیره می شود. (گودشالک، ۲۰۰۰، ۴)

عنصر دوم تعریف، اطراف پول الکترونیکی است. از لحاظ سیاست پولی، ناشران مهم ترین فراهم کنندگان خدمات پول الکترونیکی هستند، زیرا پول الکترونیکی «تراز بدهی» مؤسسات ناشر آن است. از لحاظ حقوقی نیز ناشر، دارنده و پذیرنده، اطراف اصلی پول الکترونیکی هستند.

عنصر سوم، صدور پول الکترونیک در ازای وجوه دریافتی است. بر اساس ماده یک دستورالعمل قبلی اروپایی در سال ۲۰۰۰، صدور پول الکترونیکی باید در مقابل دریافت وجوه و مبالغی باشد که ارزش آن کمتر از ارزش پولی صادره نباشد. این ضابطه مبتنی بر این رویکرد است که بر خلاف پول قانونی، پول الکترونیکی صرف اعتبار و خلق پول و ارزش پولی به اراده ناشر آن نیست، بلکه مبتنی بر یک مبادله است و دارنده باید مبلغی حداقل معادل آن را به ناشر بپردازد.

عنصر چهارم تعریف، پذیرش پول الکترونیکی به عنوان وسیله پرداخت توسط بنگاه هایی غیر از ناشر آن است. زیرا یکی از ویژگی های اساسی پول الکترونیکی واسطه پرداخت بودن آن و بهره مندی از این قابلیت است که ارزش پولی عرضه شده در آن به عنوان وسیله پرداخت توسط بنگاه های اقتصادی غیر از ناشر آن پذیرفته شود. این معیار مبتنی بر تحلیل و کارکرد اقتصادی پول به عنوان واسطه مبادله است. پول الکترونیکی هم باید این کارکرد و قابلیت را داشته باشد تا وصف پول بر آن صدق نماید. (عبدی پور، ۱۳۸۸، ۵۹)

۲- انتقال الکترونیک وجوه

حقوقدانان از انتقال الکترونیکی وجه تعریف واحدی را ارائه نداده اند و بر سر آن توافق ندارند. آنسیترال انتقال الکترونیکی وجوه را بدین صورت تعریف می نماید که همان فرآیندی که سابقاً مبتنی بر کاغذ بوده است اما امروزه با یک یا بیش از یک اقدام به شیوه الکترونیکی انجام می پذیرد. تراکنش الکترونیکی وجوه به معنی انتقال وجهی است که حداقل یک مرحله از فرآیندهای آن به صورت الکترونیکی انجام شود و شامل دریافت نقدی وجه، انتقال اعتبار و طلب است. انجام تراکنش به شکل الکترونیکی، به دلیل غیر حضوری بودن و دخالت ابزارهای الکترونیکی، ویژگی های خاص خود را دارد. نظام حقوقی که در مورد مسئولیت بانک ها در بانکداری سنتی وجود دارد، نمی تواند جوابگوی نیاز تراکنش های الکترونیکی وجوه باشد زیرا ساز و کارهای آن، کاملاً متفاوت از شکل

سنتی است. انتقال الکترونیک وجوه روشی مطمئن، امن، کارآمد و کم هزینه تر از پرداخت های مبتنی بر چک می باشد. انتقال الکترونیک وجوه عبارت است از روشی برای انتقال وجه به طور خودکار به وسیله رایانه و با استفاده از اتاق پایاپای. انتقال الکترونیک وجوه، ابزاری برای رسیدن به هدف نهایی، یعنی تحقق پرداخت است. در پرداخت الکترونیک یا انتقال الکترونیک وجوه، اساساً عمل پرداخت بدون جا به جایی فیزیکی پول و بدون تبادل اطلاعات کاغذی زیاد صورت می گیرد. در رویکردی دیگر، سیستم انتقال وجوه به مجموعه ای از فعالیت ها اطلاق می شود که مؤسسات مالی و مؤسسات دیگر از قبیل اتاق های پایاپای برای انتقال وجوه بین مؤسسات مالی انجام می دهند. کمیسیون حقوق تجارت بین المللی سازمان ملل متحد، انتقال الکترونیک وجوه را چنین تعریف می کند که فرآیندی است که در آن یک یا بیش از یک اقدام، بر اساس روش مبتنی بر کاغذ با روش های الکترونیک صورت می گیرد. (احمدی راد، ۱۳۹۱، ۴۶)

در حقوق ایران، قانون جامعی برای تبیین قواعد حقوقی حاکم بر تراکنش ها به تصویب نرسیده است و تنها مقررات مصوب در خصوص این موضوع، دستورالعمل هایی است که توسط بانک مرکزی تصویب شده است که مهمترین آنها دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجوه مصوب ۱۳۸۵ و مقررات ناظر بر ارائه دهندگان خدمات پرداخت مصوب ۱۳۹۰ است. همچنین بانک مرکزی، موافقت نامه هایی برای عضویت در سامانه های خدمات بانکی تعریف کرده است که ضوابط حاکم بر شیوه ارائه خدمات بانکی در این سامانه ها را تبیین می کند.

۳- ماهیت حقوقی انتقال اعتبار

حقوق خصوصی به تبیین روابط اشخاص خصوصی با یکدیگر می پردازد و حقوق عمومی بیان کننده روابط دولت با مردم یا سازمان ها و نهادهای دولتی با یکدیگر است. حقوقدانان حقوق بانکداری الکترونیک را هم ردیف حقوق تجارت الکترونیک و حقوق بانکی دانسته و آن را در دسته حقوق خصوصی جای می دهند. زیرا هم بانک ها و هم مشتریان آنها در زمره اشخاص خصوصی قلمداد می شوند. حتی بانک های دولتی نیز هنگامی که به فعالیت های بانکی مشغول می شوند، به مثابه بانک خصوصی عمل می کنند و نه همانند یک سازمان یا نهاد دولتی. در نتیجه از این جهت تمایزی میان بانک های دولتی و خصوصی وجود ندارد. انتقال وجه ممکن است به یکی از دو شیوه زیر تحقق یابد:

الف- انتقال اعتبار: انتقال دهنده وجه را به انتقال گیرنده ارسال می نماید. در این روش صادر کننده از بانک مبدأ درخواست می نماید حساب وی را بدهکار و حساب ذینفع را در شعبه همان بانک یا بانک دیگر بستانکار نماید. در این روش ممکن است صادر کننده در بانک مبدأ حساب بانکی و سپرده نداشته باشد که در این حالت مبلغ را نقداً به بانک تسلیم می نماید و همچنین ممکن است، ذینفع حساب بانکی نداشته باشد که در این حالت بانک مبدأ متعهد می گردد مبلغ معین در دستور پرداخت را نقداً به ذینفع در موعد مقرر تحویل دهد.

ب- انتقال بدهکار: نام دیگر آن جمع آوری مطالبات می باشد. در این روش بر عکس انتقال اعتبار، انتقال گیرنده به بانک خود دستور می دهد تا مبلغ معینی را از بانک انتقال دهنده وصول نماید. در تجارت بین الملل برای پرداخت ثمن چهار روش معمول وجود دارد که عبارت اند از: ۱- پیش پرداخت ۲- پرداخت وعده دار ۳- وصول اسنادی ۴- اعتبار اسنادی. اما به نظر می رسد که انتقال الکترونیکی اعتبار را نمی توان به عنوان روشی در کنار چهار روش فوق قرار داد، زیرا مبنای تقسیم بندی فوق، تقدم و تأخر یا هم زمانی ایفای تعهد ثمن در مقابل تعهد به تسلیم مبیع است و پرداخت در چارچوب هر یک از روش های چهارگانه مورد بحث ممکن است با پول نقد، اسناد تجاری و یا انتقال الکترونیکی اعتبار صورت پذیرد. در نتیجه، برخی از حقوق دانان انتقال الکترونیکی اعتبار را روشی برای پرداخت تلقی نکرده و آن را نوعی ساز و کار پرداخت در نظر گرفته اند. (بناء نیاسری، ۱۳۸۹، ۱۳۴) مکانیسم پرداخت نیز عبارت است از هر ساز و کاری که جا به جایی پول را در مقام پرداخت دین تسهیل می کند و به بدهکار امکان می دهد در مقام ایفای دین از جابه جایی پول و تسلیم فیزیکی پول به طلبکار بی نیاز شود. (کاتوزیان، ۱۳۹۶، ۵)

با این وصف، انتقال الکترونیکی اعتبار در کنار چهار روش فوق الذکر قرار نمی گیرد ولی باید دانست که روش های پرداخت به این موارد محصور نمی شوند و همان طور که می توان روش های پرداخت را از جهت زمان ایفای تعهد عوضین تقسیم بندی نمود، می توان آن ها را از جهت مکانی به روش های پرداخت داخلی یا بین المللی، از جهت کاربرد به روش های پرداخت خرد یا کلان، از جهت ابزار به روش های الکترونیکی و غیر الکترونیکی و ... تقسیم بندی نمود. بنابراین هر یک از روش های پرداخت مرسوم (پیش پرداخت، پرداخت وعده دار، وصول اسنادی و یا اعتبار اسنادی) می تواند از طریق این ابزار پرداخت صورت پذیرد و این طریق پرداخت، در عرض آنها قرار ندارد (صالحی مازندرانی و بیات، ۱۳۹۳، ۳۷)

۴- تحلیل انتقال الکترونیک بر مبنای انتقال تعهد

سرشت حقوقی انتقال الکترونیکی وجوه (به گونه انتقال اعتبار) را می توان بر پایه انتقال تعهد با بیان این که صادر کننده دستور پرداخت، به گونه الکترونیکی، ایجاب انتقال طلبی را، تفسیر نمود که از بانک خود دارد، به انتقال گیرنده (ذینفع) پرداخت می نماید و بانک وی به عنوان مأمور ابلاغ یا نماینده، ایجاب را به آگاهی بانک انتقال گیرنده رسانده و این بانک از سوی ذینفع پیرو بستانکار نوین بانک، پیشنهاد ارائه شده را می پذیرد؛ از یکسو ذینفع پرداخت، اذن اعطایی دستور دهنده شده و در نتیجه، انتقال طلبی رخ می دهد و از سوی دیگر اگر دستور دهنده، بدهکار ذینفع باشد، انتقال دینی نیز پدیدار خواهد شد.

در حقوق ایران، پیرامون حساب قرض الحسنه پس انداز، قرارداد ودیعه، وکالت و قرض پیشنهاد شده است. ماده ۳ قانون عملیات بانکداری بدون ربا (بهره) مصوب ۱۳۸۳ حساب جاری و پس انداز را زیر عنوان سپرده های قرض الحسنه آورده و ماده ۲۵ دستورالعمل تأسیس و فعالیت بانک های قرض الحسنه و نظارت بر آنها مصوب ۱۳۸۶ هیأت وزیران، آشکارا نظریه قرض را پذیرفته است چرا که بیان داشته است که بانک صرفاً در قالب عقد قرض الحسنه (پس انداز و جاری) ... همچنین برخی از حقوقدانان (سلطانی، ۱۳۹۰، ۱۱۳) نیز با این نظر، هم راستا هستند، زیرا وجهی که شخصی نزد بانک در حساب قرض الحسنه پس انداز نگهداری می نماید، خلاف نمای آغازین آن، تنها در راستای نگهداری نبوده و بانک نیز عین وجوه را نگهداری نمی نماید بلکه، حقی که شخص بر وجوه خود در دفترچه قرض الحسنه پس انداز دارد، حقی است دینی که تنها گویای طلبی بوده که سپرده گذار از بانک دارد. با وجود این، پیرامون حساب جاری گفته شده اگرچه قانونگذار حساب جاری را نیز قرض الحسنه و در نتیجه، از دید سرشت حقوقی، قرض دانسته ولی تردید در این باره رواست زیرا آثاری که از این پیمان بر می خیزد، بیش از صرف قرارداد قرض است؛ با دادن دسته چک به دارنده حساب، بانک پایبند به پرداخت وجه چک به دارنده شده که چنانچه بدون دلیل مشروعی از پرداخت سرباز زند، در برابر دارنده پاسخگو خواهد بود. مسئولیت مدنی یا قراردادی بانک در این باره، ویژه حساب جاری است و با تعهدات ناشی از قرارداد قرض سازگار نخواهد بود و از این دید، چنین سپرده هایی به یک قرارداد نا معین موضوع ماده ۱۰ قانون مدنی بیشتر شباهت دارد تا یک قرارداد معین قرض. (امینی و همکاران، ۱۳۹۵، ۱۸۰)

سازگاری و مشابهت (انتقال الکترونیک و انتقال تعهد) انتقال وجه با نظریه انتقال تعهد وابسته به پیدایش دو امر بنیادین است؛ اول این که در حالت انتقال طلب، میان صادر کننده دستور و بانک

وی، رابطه بدهکاری برقرار و در حالت انتقال دین، دستور دهنده، بدهکار ذینفع باشد. دوم صادر کننده دستور در اصل، گوینده ایجاب انتقال تعهد بوده و از سوی دیگر، ذینفع پرداخت با آگاهی از این قصد در راستای انتقال یاد شده به خود، آن پیشنهاد را قبول کند. اگر انجام انتقال به پیدایش حواله بیانجامد، پذیرش بانک نیز به عنوان محال الیه بایسته است. سوم از دید مقررات و نیز آنچه در عمل روی می دهد، پیامد های انتقال وجوه همانی باشد که در انتقال طلب یا دین هست. (امینی و همکاران، ۱۳۹۵، ۱۷۸)

۵- آثار حقوقی و مسئولیت بانک انتقال دهنده

بانک در مقابل مشتری، هم دارای رابطه قراردادی است و هم الزامات قانونی بر عهده دارد. رابطه قراردادی بانک انتقال دهنده و شخص انتقال دهنده مبتنی بر دستور پرداخت است که این دستور در حقیقت، نوعی قرارداد بین بانک و مشتری است. اما علاوه بر این قرارداد، قانونگذار نیز به موجب مقررات، الزاماتی برای بانک ها در نظر گرفته است که بانک، از منظر حرفه ای ملزم به رعایت آن می باشد. مسئولیت بانک نیز نوعی مسئولیت حرفه ای و مشابه موارد مذکور است یعنی دستورالعمل ها و مصوباتی که بانک مرکزی در خصوص شیوه انجام تراکنش ها و یا رعایت حقوق مشتری مقرر کرده است، هم در دعوی مسئولیت قراردادی و هم مدنی قابل استناد است و اگر قراردادی بین مشتری و بانک وجود نداشته باشد و یا به دلیلی مثل عدم اهلیت مشتری، قرارداد منعقد باطل شود، به هر صورت، تعهدات بانک در مقابل این مشتری با سایر مشتریانی که دارای رابطه قراردادی با بانک هستند، تفاوتی نخواهد داشت.

انجام تراکنش های الکترونیکی، محصول همکاری عوامل مختلفی از جمله سامانه های بانکی، کارکنان، بانک واسط، مرکز خدمات مخابراتی و ... است. مشتری با این اشخاص و عوامل، رابطه مستقیمی ندارد و انجام عملیات بانکی، امری پیچیده است. از این رو، در صورت بروز خسارت، اثبات تقصیر هر یک از این عوامل برای مشتری دشوار است. اگر چه فرض تقصیر برای بانک می تواند این مشکل را برطرف نماید اما در این حالت نیز اگر شخصی که برای او فرض تقصیر شده است بتواند بی تقصیری خود را اثبات نماید از جبران خسارت معاف شده و مسئولیت بر عهده شخصی قرار می گیرد که خسارت مستند به اوست. در این حالت، اگر عامل زیانبار از جبران خسارت ناتوان باشد، زیان دیده نمی تواند به حق خود دست یابد. در نتیجه، فرض مسئولیت برای بانک نیز نمی تواند حقوق مشتری را به خوبی تضمین کند. (عبداللهی، ۱۳۹۶، ۴۹)

در ایران، در مقررات مربوط به بانکداری الکترونیکی، این موضوع که مسئولیت بانک، محض است به صراحت بیان نشده است اما می توان آن را از مواد مختلف قانونی استنباط نمود. به عنوان مثال، ماده ۴ قانون عملیات بانکی بدون ربا مصوب ۱۳۶۲، بانک ها را مکلف به باز پرداخت اصل سپرده های مشتریان کرده است پس بانک نمی تواند با استناد به عمل رخنه گر، از خود رفع مسئولیت کند. در خصوص سایر خسارات وارده به مشتریان نیز طبق بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور، صرف استناد خسارت به عملیات بانکی، موجب مسئولیت بانک است. در این بند مقرر شده است: هر بانک در مقابل خسارتی که در اثر عملیات آن، متوجه مشتریان می شود، مسئول و متعهد جبران خواهد بود.

مسئولیت بانک ها در یکی از دسته های مسئولیت قراردادی و قهری، نمی گنجد بلکه نوع ویژه ای از مسئولیت است که آن را مسئولیت قانونی می نامند که در حقیقت، همان مسئولیت حرفه ای بانک هاست. ارکان مسئولیت بانک، سه رکن فعل زیانبار، ورود ضرر و رابطه سببیت است که بر اساس این مبنای تعریف شده، نقض یکی از تعهدات قراردادی یا الزامات قانونی، فعل زیانبار محسوب شده و موجب مسئولیت قانونی بانک است و نیازی به تفکیک تعهدات بانک به دو دسته قراردادی و قانونی نیست. (عبداللهی، ۱۳۹۳)

۶- تعهد بانک در قبال پذیرش و انجام انتقال الکترونیکی وجه

یکی از ابزارهایی که امروزه به منظور انتقال الکترونیکی وجه مورد استفاده قرار می گیرند خدمات اعتباری می باشد که بانک در اختیار مشتریان خود قرار می دهد و دارندگان کارت می توانند در کوتاه ترین زمان ممکن انتقال وجه انجام بدهند. باید گفت همین که بانک این کارت های پلاستیکی را به منظور تسهیل انتقال وجه در اختیار مشتری قرار می دهد، خود دلیلی بر تعهد بانک مبنی بر قبول دستور پرداخت محسوب می شود و بانک نمی تواند از قبول دستور پرداخت سر باز بزند. حتی اگر به دلیل قطع ارتباطات اینترنتی، درگاه های اینترنتی قادر بر ارائه خدمات نباشند بانک نمی تواند دستور پرداخت را قبول نکند بلکه بانک ملزم است دستور پرداخت را به واسطه درگاه های اینترنتی دیگری انجام بدهد و بانک مرکزی طبق مقررات حاکم بر مرکز شتاب بانک را موظف می داند که در صورت قطع ارتباط خدمات سامانه شتاب، از سامانه ها و شبکه های خدمت رسان دیگر بهره ببرد.

ماده ۸ آیین نامه نظام بانکداری الکترونیکی نیز بانک ها را موظف نموده است تا تراکنش های الکترونیکی مشتریانی که می خواهند از طریق دستگاه های خودپرداز تراکنش نمایند را بپذیرند حتی اگر کارت دارندگان کارت مربوط به سایر بانک ها باشد (بانک های مورد پذیرش بانک مرکزی). این بند نشان دهنده آن است که آیین نامه نظام بانکداری الکترونیک نیز بانک ها را ملزم به پذیرش دستور پرداخت دارندگان کارت نموده است البته این پذیرش و انتقال وجه در صورتی میسر خواهد بود که دارنده رمز کارت و مشخصات درخواستی را به درستی وارد نماید زیرا اشتباه وارد نمودن رمز کارت بیش از حد مجاز سبب عدم بازگردانی کارت توسط دستگاه خودپرداز خواهد شد. (ماده ۱۴)

ماده ۱۴ دستور العمل صدور، پرداخت و انتقال وجوه مهر تأییدی بر الزام بانک به پذیرش در خواست پرداخت توسط مشتری می باشد. ماده ۱۴ دستورالعمل مقرر می دارد مؤسسه مالی مکلف است کلیه دستور پرداخت های کامل و صحیح صادر کنندگان را بپذیرد و در تاریخ مؤثر اجرا کند. علاوه بر مواد مذکور ماده ۲۱ مقررات حاکم بر مرکز شتاب تأکید کرده است که اعضا مکلف اند کلیه کارت های پرداخت که به صورت معتبر می باشند را بدون قائل شدن به هرگونه امتیاز و تبعیضی پذیرا باشند. نکته حائز اهمیتی در این زمینه وجود دارد که مسئولیت بانک مبنی بر پذیرش دستور پرداخت در برابر مشتری به طور مطلق نمی باشد.

اگر با وجود همه شرایط صحت دستور پرداخت، بانک از قبول این دستور و انتقال وجه امتناع نماید، ماده ۴۵ مقررات حاکم بر شتاب بند ۷ ضمانت اجرایی را برای بانک در نظر گرفته است که طبق آن مرکز شتاب می تواند از اعضا جریمه اخذ کرده، عضویت آنها را به طور موقت به حالت تعلیق در بیاورد و یا از آنها سلب عضویت نماید. در فرضی که بانک پس از بررسی شرایط صحت دستور پرداخت و مفاد آن انجام انتقال وجه را قبول می نماید، بر اساس ماده ۳۰ دستورالعمل اگر محرز شود دستور پرداخت صادر کننده، به دلیل قصور بانک نا موفق بوده است، بانک مکلف به دادن گزارش مراتب و تعهدی دایر بر عدم تکرار موارد مشابه به بانک مرکزی است، اما معلوم نیست در صورت تکرار این عمل چه مجازاتی برای وی وجود دارد، بنابراین به نظر می رسد تنها ضمانت اجرای این عمل بانک، ملزم نمودن وی به جبران خسارات وارده است.

۷- آثار انتقال یا پرداخت اشتباه نسبت به بانک در قوانین

مقررات مربوط به ایفای ناروا، به طور کلی در قانون مدنی ذکر شده است. وفق ماده ۳۰۱ قانون مدنی، کسی که عمداً یا اشتبهاً چیزی را که مستحق آن نبوده است دریافت کند ملزم است که آن را به مالک تسلیم کند. بنابراین پرداخت ناشی از اشتباه یا خطا، گیرنده وجه را مالک نمی سازد و وی ملزم به استرداد آن خواهد بود. در صورتی که با تقاضای بانک یا ذیحق از این کار امتناع نماید، شیوه قضایی برای الزام وی به استرداد آنچه به ناحق دارا شده، در پیش گرفته خواهد شد. وفق ماده ۳۰۱ قانون مدنی، و عبارت دیگری که در ماده ۳۰۲ اشعار داشته: اگر کسی که اشتبهاً خود را مدیون می دانست آن دین را تأدیه کند حق دارد از کسی که آن را بدون حق اخذ کرده است استرداد نماید. در مورد پرداخت های بانکی، استرداد مبلغ پرداخت شده مستلزم طی تشریفات است که گاه طولانی می باشند. وقتی، انتقال وجوه بر مبنای دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجوه به عمل می آید، لغو و ابطال دستور پرداخت یا ابطال کل فرآیند پرداخت، مستلزم رعایت مفاد دستورالعمل می باشد. مطابق با ماده ۳۴ دستورالعمل مذکور، ابطال دستور پرداخت تصدیق شده، نیازمند حکم دادگاه ذی صالح است. در واقع، در مواردی که شخص دریافت کننده (به ناروا) حاضر به استرداد وجه دریافتی نمی شود، چاره ای جز طرح دعوا باقی نمی ماند. آنچه در عبارت اخیر گفته شد، با اصول حقوق مدنی در خصوص ایفای تعهد نیز سازگار می باشد.

وفق ماده ۲۶۵ قانون مدنی، هر کس مالی به دیگری بدهد ظاهر در عدم تبرع است. بنابراین اگر کسی چیزی به دیگری بدهد بدون این که مقروض آن چیز باشد می تواند استرداد کند. با توجه به این ماده، در پرداخت های بانکی، اصل بر عدم اشتباه است. بنابراین، وقتی پول از سوی پرداخت کننده به حساب مشخصی واریز می شود، اصل بر آن است که واریز کننده یا انتقال دهنده، تعهد پرداخت به وی را داشته است. دلیل این پرداخت ارادی، معمولاً ایفای دینی است که پرداخت کننده به گیرنده (ذینفع انتقال) دارد. بنابراین، در فرضی که پرداخت واقعاً اشتباه کرده باشد، اثبات این امر با توجه به ماده ۲۶۵ که در عمل به تعارض اماره ید و ظاهر عدم تبرع اشاره دارد، بسیار دشوار خواهد بود. (السان، ۱۳۹۶، ۲۱۸)

علاوه بر این، با عنایت به سندی که در بانک به پرداخت کننده داده می شود و یا رسیدی که دستگاه خودپرداز یا سامانه اینترنتی به صورت خودکار و پس از انجام فرآیند پرداخت به انتقال دهنده می دهد، اثبات این امر که پرداخت به حساب معین انجام گرفته، آسان است. در عین حال، اثبات دریافت وجه یا وصول به حساب گیرنده وجه یا مخاطب انتقال برای استرداد آنچه پرداخت

شده، کافی نیست. زیرا قسمت نخست ماده ۲۶۵ مقرر می دارد، هر کس مالی به دیگری بدهد، ظاهر در عدم تبرع است. یعنی اصل بر آن است که پرداخت کننده در مقام ایفای دین و به طور کلی با یک علت متعارف اقدام به پرداخت کرده و اثبات خالف آن یعنی این که پرداخت اشتباه بوده بر عهده خود او است. اماره ید دریافت کننده تا زمانی که دلیل مغایری نباشد، دلیل مالکیت وی به شمار می آید و نیز اصل عدم اشتباه، استدلال فوق را تأیید می کند.

وقتی مبلغی به اشتباه به حساب شخصی واریز می شود، از یکسو وی شرعاً و قانوناً حقی نسبت به آنچه پرداخت شده ندارد و از سوی دیگر، عرفاً مدتی به طول می انجامد که وی از انجام این فرآیند و بستانکار شدن (ناروای) حساب خود مطلع شود. بنابراین، بانک می تواند با احراز اشتباه کارمند خود، خطای رایانه ای یا اشتباه پرداخت کننده در تکمیل بخشی از فرم ها و فیش های مربوط، فرآیند انتقال را بدون این که نیاز به مراجعه به تشریفات طولانی و هزینه بر محاکم قضایی باشد، لغو نماید. در کشورمان، مقررات موجود نشان می دهد که چنین رویه ای شکل گرفته است. بنا بر تبصره ماده ۳۸ موافقت نامه ساتنا در صورتی که واریز وجه به حساب ذینفع نهایی به علت بسته بودن حساب یا نادرست بودن مشخصات تعیین شده در دستور پرداخت امکان پذیر نباشد، عضوی که دستور پرداخت به نفع وی صادر شده مکلف است ظرف یک روز کاری نسبت به صدور دستور پرداخت به نفع صادر کننده اقدام نماید. بنابراین، پرداخت اشتباه، بانک دریافت کننده را ملزم به استرداد آنچه که به اشتباه تأدیه شده می سازد. در ساتنا باز پرداخت این مبلغ از بانک ذینفع (گیرنده) به بانک صادر کننده (بانکی که پرداخت از آن شروع شده)، انجام می شود و بانک اخیر، وجه را به حساب شخص پرداخت کننده باز می گرداند.

نتیجه گیری

در بانکداری اینترنتی، بانک ها و سایر مؤسسات مالی و اعتباری خدمات مالی خود را با استفاده از اینترنت و موبایل در اختیار مشتریان قرار می دهند و مشتریان چه به طور حضوری و چه به طور غیر حضوری می توانند از خدمات بانکی ارائه شده بهره مند گردند. اما رویکرد دیگری نیز در این زمینه وجود دارد که بیان می کند بانک ها و مؤسسات مالی و اعتباری خدمات خود را در قالب موبایل و اینترنت به مشتریان ارائه می دهند و دیگر نیازی به مراجعه حضوری مشتریان به بانک وجود ندارد و یکی از وجوه فعالیت ها، انتقال الکترونیکی است که در این مقاله به ابعاد و آثار آن پرداخته شد. قابل ذکر است، بانک برای انجام امور مربوط به انتقال وجه از واسطه های دیگری مانند بانک ثالث یا شرکت های مخابراتی نیز استفاده می نماید. با این حال بانک هیچ گاه نمی تواند به استناد این که میان ضرر وارد آمده و فعل یا ترک فعل واسطه ها رابطه انتساب عرفی وجود داشته است از دادگاه خواستار معافیت خود گردد. بلکه بانک قانوناً ملزم می باشد بدو خسارت وارد آمده به مشتری را جبران نماید سپس می تواند با اثبات انتساب عرفی ضرر وارد آمده به فعل یا ترک فعل واسطه ها، خسارتی که به مشتری پرداخت نموده است را استرداد نماید. مهم ترین اثر و نتیجه ای که مسئولیت محض بانک ها دارد، معکوس نمودن بار اثبات دعواست. هنگامی که بانک به هر دلیلی (جز موارد معافیت بانک از مسئولیت) دستور انتقال وجه مشتری را در موعد مقرر انجام نمی دهد، مسئول شناخته می شود و لزومی به اثبات تقصیر بانک از ناحیه مشتری وجود ندارد زیرا در بانکداری الکترونیک، تمامی ادله، الکترونیکی و همچنین غیر قابل دسترس برای مشتریان می باشد و اگر مشتریان بخواهند به این ادله دسترسی پیدا کنند مجبور هستند بدین منظور هزینه های بسیار بالایی را به کارشناسان مربوطه بپردازند. در نتیجه این بانک ها هستند که با دسترسی آسان به ادله الکترونیکی ملزمت عدم انتساب ضرر وارد آمده را به فعل یا ترک فعل خود اثبات نمایند. هرگاه بانک تعهد خود را مبنی بر انتقال وجه در مقابل مشتری انجام ندهد و مشتری متحمل ضرر گردد فرض می شود میان عدم انجام دستور انتقال وجه توسط بانک و زیان وارد آمده به مشتری رابطه انتساب عرفی وجود داشته است و بانک باید از عهده خسارات وارد آمده بر آید. بدین ترتیب می توان به صراحت بیان داشت نوع تعهدی که بانک در قبال مشتری می نماید از نوع تعهد به نتیجه است و بانک تنها زمانی معاف از مسئولیت شناخته می شود که زیان وارد آمده به علت وجود قوه قاهره بوده باشد یا منتسب به فعل یا ترک فعل خود مشتری باشد.

منابع

- ۱- احمدی راد، حمید، (۱۳۹۱)، تحلیل ماهیت حقوقی انتقال الکترونیکی وجوه با رویکرد انتقال حق، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، دوره پانزدهم، شماره ۹.
- ۲- امینی، منصور، میری، حمید، متقی شهری، سامان، (۱۳۹۵)، دستور پرداخت در انتقال الکترونیکی وجه به مانند ایجاب انتقال تعهد، مجله پژوهش حقوق خصوصی، سال ششم، شماره ۲۴.
- ۳- السان، مصطفی، (۱۳۹۶)، حقوق تجارت الکترونیکی، تهران، انتشارات سمت.
- ۴- بناء نیاسری، ماشاءالله، (۱۳۸۹)، انتقال الکترونیک وجوه، پایان نامه حقوق خصوصی، تهران، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- ۵- سلطانی، محمد، (۱۳۹۰)، حقوق بانکی، تهران، نشر میزان.
- ۶- صالحی مازندرانی، محمد، بیات، فرهاد، (۱۳۹۳)، تبیین ماهیت حقوقی انتقال اعتبار از طریق نظام بانکی، مجله پژوهش حقوق خصوصی، دوره دوم، شماره ۶.
- ۷- عبداللهی، محبوبه، (۱۳۹۶)، تحلیل مسئولیت حقوقی بانک انتقال دهنده در انتقال الکترونیکی وجوه، نشریه دانشنامه حقوق اقتصادی، دوره بیست و چهارم، شماره ۱۲.
- ۸- عبداللهی، محبوبه، سید احمدی سجادی، سید علی، (۱۳۹۳)، بررسی تطبیقی حمایت از مصرف کننده در تراکنش های الکترونیکی، نشریه دانشنامه حقوق اقتصادی، شماره ۲۱.
- ۹- عبدی پور، ابراهیم، (۱۳۸۸)، تحلیل حقوقی ماهیت پول الکترونیکی، مجله حقوق خصوصی، دوره هفتم، شماره ۱۶.
- ۱۰- کاتوزیان، امیر ناصر، (۱۳۹۶)، قواعد عمومی قراردادها، تهران، انتشارات بهمن.

11- Godschalk, Hugo, (2000), "Why e-money still failes", Berlin, available at: www.paysys.de.

Legal effects of electronic funds transfer in connection with financial institutions

Ali Mohammad Dehghan¹ / Mohammad Hadi Yar Ahmadi²

Abstract

In today's world, e-commerce accounts for a significant volume of commercial transactions, and the electronic transfer of funds plays a key role in its implementation. Regardless of the trading features of electronic funds transaction, as a method of payment that has direct effects on the policy and monetary system of countries, this type of transaction also overshadows consumer rights. Therefore, this article was conducted to investigate the legal effects of electronic funds transfer in relation to financial institutions and descriptive-analytical method. Studies have shown that, in Iranian law, a comprehensive law to clarify the legal rules governing transactions has not been adopted, and the only regulations adopted in this regard are the instructions approved by the Central Bank, the most important of which are the instructions. Issuance of payment order and transfer of funds approved in 1385 and regulations governing payment service providers approved in 1390. Article 4 of the Law on Interest-Free Banking, approved in 1983, obliges banks to repay the principal of customers' deposits, so the bank can not relieve itself of liability by invoking the infiltrating act. Regarding other damages to customers, according to paragraph c of Article 35 of the Monetary and Banking Law of the country, merely citing damages to banking operations, causes the bank to be liable.

keywords: Financial institutions, banks, electronic funds transfer, liability.

---

¹ Master of Private Law, Faculty of Law, Islamic Azad University, Yazd Branch.
(Corresponding Author)
dehghan37037@gmail.com

² PhD student in Social Sciences, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Dehaghan Branch.
salehi.hb@gmail.com

